

آینه در فرهنگ مردم

حسن احمدی*

مقدمه

بسیاری از وسایل و لوازم منزل در طرحها و شکلهای گوناگون و در اندازه‌های مختلف وجود دارد که در زندگی ساده و بی‌آلایش مردم مشاهده می‌نمائیم. هر یک از اقلام مورد نظر در انجام امور و کارهای زندگی روزمره مردم نقش بسزایی دارند. هر یک از وسایل مورد نظر مکان خاصی را در منازل دارا می‌باشند، و هر کدام از این لوازم در قلمرو و فرهنگ عامه در کاری خاص مورد استفاده قرار می‌گیرند و برای نگهداری هر یک از اسباب و وسایل منزل جایگاه ویژه‌ای در نظر گرفته‌اند. آینه نیز که یکی از وسایل و لوازم منزل به شمار می‌آید نیز به نوبه خود در مکان خاصی از منزل قرار گرفته و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آینه در فرهنگ عامه از نظر معنوی در سطح بسیار بالایی قرار دارد و نسبت به سایر وسایل منزل دارای ارزش و اولویت بخصوصی است. آینه در هر نقل و مکان بر دیگر لوازم و اسباب و اثاثیه خانه حق تقدم دارد. این وسیله زینتی و بارز در هر مکانی که قرار می‌گیرد، حاکی از صدق و صفا و نشانی از پاکی و صداقت می‌باشد که عیب هر بیننده را بی‌کم و کاست و بدون ریا (رُک و پوست‌کنده) به او می‌گوید:

آینه چو نقش تو بنمود راست

خود شکن آینه شکستن خطاست

* همکار قدیمی برنامه فرهنگ مردم

جایگاه آینه در منزل

ابتدا به ذکر اسامی انواع آینه‌ها و جایگاه و نقش آن در منازل اشاره می‌کنیم و بعد در مورد تک‌تک آنها توضیح می‌دهیم.

انواع آینه: ۱- طاقچه‌ای ۲- دیواری ۳- جیبی

آینه وسیله‌ای است که انسان نیاز مبرم به آن دارد. در هر مکانی که بشر زندگی می‌کند قطعاً [در آن مکان] آینه‌ای وجود دارد. آینه طاقچه‌ای به انواع و اقسام شکلها و طرح‌ها وجود دارد. تهیه و فراهم‌نمودن آن بستگی به ذوق و سلیقه هر خانواده دارد. آینه طاقچه‌ای همان آینه‌ای است که دارای پایه‌های سنگی و یا فلزی است که بدون تکیه‌دادن به دیوار، روی پای خود می‌ایستد. البته در بعضی از منازل مشاهده گردیده که نوعی آینه وجود دارد که قاب آن مانند قاب عکس، و بدون پایه است.

جایگاه آینه در منزل

آینه‌های طاقچه‌ای را امروزه بیشتر روی طاقچه‌ها و پیش‌بخاری‌ها قرار می‌دهند که در موقع لزوم از آن نهایت استفاده را ببرند. آینه‌های طاقچه‌ای در منازل نسبت به آینه‌های دیواری برتری دارند، به این خاطر که آینه طاقچه‌ای بیشتر به زیبایی و تزئین منزل می‌افزاید. آینه‌های طاقچه‌ای را در صورت نبودن طاقچه و پیش‌بخاری، در کف پنجره که تاحدی مناسب است قرار می‌دهند. بانوان باسلیقه برای آینه‌های طاقچه‌ای روپوشی از چلوار سفید می‌دوزند و پس از استفاده از آینه روپوش را روی آن می‌کشند تا گرد و غبار روی آن ننشیند.

آینه دیواری

آینه‌هایی که بر روی دیوار قرار می‌گیرند دو نوع‌اند: یک نوع آینه‌هایی هستند که دارای قابهای فلزی یا چوبی و پلاستیکی‌اند که این قبیل آینه‌ها دارای محل نصب سرخود می‌باشند و به وسیله میخ و یا نخ به صورت آویز در مقابل دیوار قرار می‌گیرند. و نوع دوم آینه‌های دیواری، آینه‌های بدون قاب هستند. این آینه‌ها را با گچ در سیئه دیوار می‌گذارند. در بعضی از خانه‌ها این آینه‌های بدون قاب را در قسمت کنده شده دیوار به اندازه ۵ الی ۱۰ سانت جاسازی می‌کنند. حجم این فضا که آینه در داخل آن نصب می‌شود طوری ساخته شده که یک عدد شانه نیز می‌تواند در مقابل آینه قرار بگیرد. به طور کلی آینه‌ها را در منازل و اتاق‌ها، در مکانی قرار می‌دهند که علاوه بر زینت و زیبایی منزل، نظر هر واردشونده‌ای را جلب کند.

موارد استفاده از آینه در منزل

اهل خانه پس از برخاستن از خواب و بعد از شستن دست و صورت و یا گرفتن وضو و پس از انجام هر کار در منزل از جمله نظافت به سراغ آینه می‌روند و جمال خود را در آن می‌بینند. افراد در هر شبانه‌روز سه نوبت که غذا می‌خورند پس از شستن دست و صورت به سراغ آینه می‌روند، همین‌طور در هنگام مسافرت و خارج شدن از منزل و همچنین مراجعت به منزل به سراغ آن رفته و خودشان را مشاهده می‌کنند.

نقش آینه در مراسم عقد و عروسی

یکی از موارد کاربرد و نقش آینه قرارگرفتن در سفره عقد است. وقتی دو زوج جوان می‌خواهند تشکیل زندگی بدهند در مراسم عقد یا عقدکنان، در کنار سفره عقد و در جوار هم می‌نشینند و آینه را در مقابلشان به نشانه پاکی و صداقت و خوشبختی قرار می‌دهند. یک مورد کاربرد و نقش آینه قرارگرفتن در بقچه لباس عروس می‌باشد. وقتی که خانواده‌های عروس و داماد برای خرید مراسم عقد به بازار می‌روند، به غیر از آینه و شمعدان یک آینه کوچک نیز می‌خرند و آن را هنگام بردن لباس به خانه عروس درون بقچه لباس عروس قرار می‌دهند. لازم به توضیح است که آینه شمعدان را هنگام خرید عروسی می‌خرند. در مراسم عروسی و هنگام حمام‌رفتن عروس و داماد، وقتی آن دو می‌خواهند از حمام بیرون بیایند در کنار هر یک از این دو زوج، دو نفر در دو طرفشان که یکی آینه به دست دارد و دیگری هم چراغ، دوش به دوش و قدم به قدم آنها حرکت می‌کنند. آن که آینه به دست دارد آن را به صورت مایل به طرف داماد گرفته که داماد از حمام تا منزل مخصوصی که برای او و همراهانش تهیه شده خود را در آینه مقابل می‌بیند. به این دو نفر که در دو طرف داماد حرکت می‌کنند، در اصطلاح عامیانه ساقدوش می‌گویند. همین کار و عمل شامل عروس خانم نیز می‌شود.

همچنین در مراسم عروسی، وقتی می‌خواهند عروس را از خانه خودش به خانه داماد ببرند، اگر راه نزدیک باشد، عروس را پیاده به خانه بخت می‌برند. در این فاصله و مسیری که عروس پیاده می‌رود، دو نفر دختر که عروس را همراهی می‌کنند و به عنوان ساقدوش در دو طرف وی راه می‌روند، یکی از این دو نفر یک آینه بزرگ در دست گرفته و در مقابل عروس به صورت مایل نگاه می‌دارد، تا به خانه بخت برسند.

نقش آینه در سفره عید نوروز

یک مورد از اقلام بساط سفره عید نوروز آینه است. آینه نیز در کنار سایر تشکیلات سفره پربرکت عید نوروز قرار می‌گیرد. وجود آینه در کنار سایر اقلام و محتویات سفره عید نوروز نشانه پاکی و صداقت و صفا و صمیمیت است.

نقش آینه در منازل نو

در میان عامه مردم رسم بر این است که، در هر نقل مکان به منزل نو، اول چیزهایی که قبل از وسایل و لوازم منزل وارد منزل نو

می‌شود و بر دیگر وسایل و لوازم تقدم و برتری داد، دو مورد است که یکی از آن دو آینه و دیگری قرآن است. ورود آینه را به منزل نو نشانه خوش‌یمنی و روشنائی و مبارکی می‌دانند. در بعضی جاها مشاهده شده در خانه‌هایی که جدیداً احداث گردیده آن قسمت از خانه‌ها که به عنوان پیش‌بخاری ساخته شده است، قسمت داخل پیش‌بخاری را آینه بزرگ معروف به جام که نوعی آینه تمام قد می‌باشد قرار داده‌اند. همین‌طور در شیشه‌خورهای دربهای چوبی ورودی و میانی به جای شیشه ساده و مشجر از آینه استفاده شده است.

نقش آینه در آیینهای عزاداری

در مراسم ماه محرم و به خصوص در روز عاشورا، مردم حجه‌ای بزرگ درست می‌کنند و روی این حجه را با پارچه مشکی کاملاً می‌پوشانند. در اصطلاح عامه به این حجه نخل می‌گویند و چهار دور این نخل را پس از پوشاندن با پارچه سیاه، با آینه تزئین می‌کنند؛ یعنی چهار طرف این حجه و قسمت‌های مختلف آن را با آینه به وسیله نخ و سوزن - از قسمت دسته آینه - به نخل می‌دوزند.

نقش آینه در رؤیت هلال ماه

یکی دیگر از کاربردهای آینه در رؤیت ماه نو است. وقتی که می‌خواهند ماه نو را پیدا کنند از آینه استفاده می‌کنند. یعنی در پایان ماه مبارک رمضان و اول ماه شوال به خاطر ضعیف‌بودن نور ماه نو، بعضی افراد نمی‌توانند برای مدت طولانی به شفق نگاه کنند، چون چشم زود خسته می‌شود، لذا برای یافتن و جستجو کردن ماه نو از آینه استفاده می‌کنند و در صورت رؤیت هلال ماه، بر محمد (ص) و آل محمد صلوات می‌فرستند.

مثلها و باورهای مردم

- مؤمن آینه مؤمن است. (الْمُؤْمِنُ مِرْآتُ الْمُؤْمِنِ)
عامه مردم هر چیز صاف و صیقل داده شده را به آینه تشبیه کرده‌اند مثلاً به تخته صاف چوب و یا تخته سنگ می‌گویند عین آینه است، مثل آینه صاف است.

مردم بر این باورند که سه چیز بایستی همراه هر مسافر باشد که این سه چیز عبارتند از: آینه، چاقو و نخ و سوزن.
- پولت را ببر بگذار جلوی آینه

مصدق این ضرب‌المثل کسانی هستند که در موقع خرید چیزی پول کمتری به طرف مقابل (یعنی فروشنده) می‌دهند. در میان عامه وقتی دو نفر سر چیزی بگو مگو و کشمکش می‌کنند این دو نفر بعضی اوقات به همدیگر لقب ناروا می‌دهند. اولی که لقب زشت به دومی نسبت داده، دومی به اولی می‌گوید: اگر فلان چیز یا فلان کس (که همان لقب ناپسند بوده) ببینی می‌شناسی؟ اولی می‌گوید: آری می‌شناسم. دومی می‌گوید که، پس برو به آینه نگاه کن؛ یعنی خودت هستی و خودت را در آینه می‌بینی.
آینه در فرهنگ مردم ایران کاربردهای دیگری هم دارد که مجال پرداختن به آن نیست.